

નવી
નરુચ જીહ્વાની ભૂગોળ.

સુધારા તથા વધારા સાથે

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

પ્રુફેસર. કાશીરામ જ્વેભાઈ (સંકુળવાળા)

મુકામ ભરૂચ.

આવૃત્તિ ૧ લી.

સને ૧૮૮૪—સંવત ૧૯૪૧

નડીઆદ.

ટભાણુ ભાગેળે કુંભાર પોળમાં મેહેતા મુરજ
 રાંમ નથુલાલે પોતાના છાપખાનામાં છાપી

કાંમત ૧૧ આનો.

(બીજા ધૈરણ માટે)

નરુચ જીલ્લાની ભૂગોળ.

ભૂગોળ—પૃથ્વીની સપાટી ઉપરના ભાગોનું વર્ણન ભૂ, અ
ને ગોળ એ શબ્દ મળીને ભૂગોળ થઈ છે. ભૂ, એટલે પૃથ્વી અ
ને ગોળ એટલે ગોળાકાર, પૃથ્વી ગોળ છે.

પૃથ્વીનો આકાર—નારંગીના જેવો ગોળ છે એટલે પૂર્વ અ
ને પશ્ચિમ તરફ કરતાં ઉત્તર અને દક્ષિણ તરફ નરો ચપટી છે.

પૃથ્વી ઉપર મુખ્ય શું—પાણી અને જમીન એ બે છે આ
બી પૃથ્વીના સરખા ત્રણ ભાગ કરીએતો બે ભાગ કરતાં વધારે
પાણી છે, ને બાકીની ખુલ્લી જમીન છે.

દિશાઓ ચાર છે ૧ પૂર્વ, ૨ પશ્ચિમ, ૩ દક્ષિણ, ૪ ઉત્તર.
પૂર્વદિશા—જે તરફ સૂર્ય ઊગતો દેખાય છે તેને ઊગમણી
દિશા પણ કહે છે.

પાશ્ચિમદિશા—જે તરફ સાંજ પોરનો સૂર્ય આથમતો દેખા
ય છે તે. એને આથમણી દિશા પણ કહે છે. વળી પૂર્વદિશાની
સામેની પશ્ચિમ દિશા સમજવી.

દક્ષિણને ઉત્તર દિશા—પૂર્વ તરફ માં કરી હાથ રહીએ
તો જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ દિશા આવે, ને ડાબા હાથ ત
રફની ઉત્તર દિશા બાણવી.

(૪)

ખુણાઓ—ચાર છે ૧ અગ્નિ, ૨ વાયુ, ૩ નૈરત્ય, ૪ ઇશાન

અગ્નિ ખુણો—દક્ષિણ અને પૂર્વ વચ્ચેના

વાયુ ખુણો—ઉત્તર અને પશ્ચિમની વચ્ચેના

નૈરત્ય ખુણો—દક્ષિણ અને પશ્ચિમની વચ્ચેના

ઇશાન ખુણો—ઉત્તર અને પૂર્વની વચ્ચેના

વાખ્યાઓ

નકશો—ગામ, શહેર, પ્રગણું, જીલ્લો, વિજેર, હરેકનો ન
ખુનો અથવા આકાર તેને નકશો કહે છે.

ગામ તથા કસ્ટો નેની અંદર થોડાં ઘર આવેલાં હોય તે
ને ગામ કહે છે. અને તેથી વધારે ને સારાં ઘર હોય તો તેને ક
સ્ટો કહે છે.

શહેર—નેની અંદર મોટાં મોટાં છોખંધ ને હાર બંધ ઘર
આવેલાં હોય, તથા મોટાં મોટાં બજાર ને વેપાર સારો ચાલતો
હોય તેને શહેર કહે છે.

બંદર—ને ગામ કે શહેર દરિયા કિનારે કે મોટી નદીના
મુખ પર આવેલું હોય અને માલ વહાણ મારફતે ચઢે અથવા
ઉતરે તે.

પુરજો—વહાણમાં ને જગો પરથી માલ ચડે છે તથા ઉતરે
છે તે જગાએ વેપારી ભોકોની લાતીઓ હોય છે તથા સરકાર તર

ક્રમી એક અમલદાર તથા બીજા કારકુન હોય છે ને તે જગાએ
કાકા બધાએલો હોય છે તે

મગણું—એક મામલેદાર ના તાબામાં જેટલાં ગામ હોય તે.

મગણાનું નામ—મામલેદાર જે ગામમાં કચેરી કરે છે તે
ગામ પરથી પાડે છે.

જુલો—એક કલેક્ટરના તાબામાં જેટલાં પ્રગણું હોય તે.

જુલોનું નામ—કલેક્ટર સાહેબ જે ગામમાં પોતાનું રહેઠાણ કરે
તે પરથી,

પ્રગણાની હદ-ઘણું કરીને નદીઓ અથવા ખાડીઓથી થ
એલી હોય છે

નદી—મીઠા પાણીના પ્રવાહ પર્વત અથવા સરોવરમાથી નીક
ળીને ઢળતી જગામાં થઈ સમુદ્રને મળે છે

ખાડી—સમુદ્રને મળતા પેલેલાં ભરતીનું પાણી માંહે આવે તેને.

સમુદ્ર—માહાસાગરથી નાનો તેને સમુદ્ર અથવા દરિયો કે સા
ગર કહે છે

માહાસાગ—પૃથ્વી ઉપર ખાડ પાણી છે તેના પાંચ ભાગ ક
ર્મા છે, તેમાંના દરેકને મહાસાગર કહે છે.

અખાત—જમીન પર ઘણા ગાઉ સુધી ગએલો સમુદ્રનો
કાંઠો તે.

બેટ—જે જમીનની ચારે બાજુએ પાણી હોય છે તે.

ડુંગર—જમીન ઉપર ઊંચા ઊંચા ટેકરાના જથ્થો એકઠો થઈ દુર સુધી ગએસો હોય તે

પાહાડકે પર્વત-ઘાણા ઊંચા ડુંગરા સાંખા વધીને ઘણા ગાઉ સુધી ગયા હોય તે.

તળાવ કે સરોવર—જે પાણીની ચારે બાજુએ જમીન હોય તે તળાવ અને તળાવથી મોટું તથા ઊંડું હોય તે સરોવર એ તું પાણી મીઠું હોય છે.

નદીનું મુળ તથા મુખ—નદી જે જગાએથી નીકળે છે તે મુળ. અને દરીઆને જ્યાં આગળ મળે છે તે મુખ.

સંગમ—જે સ્થળે નાની નદી મોટી નદીને મળે છે તેને સંગમ કહે છે.

સંસ્થાન—દેશી રાજાઓનું નાનું કે મોટું એક રાજ્ય અથવા સરકારના ઉપરી પાણા નીચે હોય તે.

કલેક્ટર—મામલેદાર પર તપાસ કરે છે તથા મામલેદારે કરેલા ઇનસાફની અપીલ સાંભળે છે તથા મોટા ગુના તપાસે છે તે.

જજ—હીવાની કામ ચુકવે છે તથા મુનસિફના ઇનસાફની અપીલ સાંભળે છે તથા શેશન ગુનાહનો ઇનસાફ કરે છે તે.

મામલેદાર—જમીનની આમલની વસુલ કરે છે અને હસકા ફાજદારી ગુનાહનો ઇનસાફ કરે છે તે

મુનસિફ—લોણા દણાનાં તકરારી કામ ચુકવે છે તે.

ફેબ્રુઆરી-ચોરી, ખુન, ઘાડ, મારામારી (વગેરેનો બંદાબસ્ત રાખે છે તે.

ભરૂચ જિલ્લાનું સામાન્ય વર્ણન

આપણે ભરૂચ જિલ્લામાં રહીએ છીએ અને તેનું મુખ્ય જો દેર ભરૂચ નર્મદા નદીને ઉત્તર કિનારે એક ઉંચી ટેકરી પર છે તેનું અસલ નામ બ્રહ્મપુર અથવા બ્રહ્મક્ષેત્ર કહેવાય છે તે ઇ. સ. ૧૮૦૩ માં અંગ્રેજોને હાથ આવ્યું આ ભરૂચ જિલ્લાનો નકશો છે

નકશાની દિશાઓ—નકશો સીધો રાખીને તેની સામાન્ય પાણે ઉભા રહીએ તો ઉપલી તરફ તે ઉત્તર, નીચે બોંચ તરફની દક્ષિણ, ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ, ને જમણા હાથ તરફની પૂર્વ, ને તે ઉપરથી ખુણા પાણ તરત જાણાશે.

ભરૂચ જિલ્લાની સીમા—ઉત્તરમાં મહી નદી તથા પેલીતરફ ખેડા જિલ્લાનું બોરસદ પ્રગણું છે દક્ષિણમાં કીમ નદી તેની પેલી બેર સુરત જિલ્લાનું ચોરપાડ પ્રગણું છે પૂર્વમાં ગાએકવાડી વડોદરા, તથા રાજ પીપળાનું સંસ્થાન છે ને પશ્ચિમમાં અંખાતનો અખાત છે.

જિલ્લાનું ક્ષેત્ર ફળ—(૧૪૫૩) ચોરસ માઈલ છે.

ગામ તથા વસ્તી—(૪૦૧) ગામ તથા (૩૨૬૯૩૦) માણસની વસ્તી છે.

મુખ્ય નદીઓ—૧ મહી, ૨ ઢાઢર, ૩ નર્મદા, ૪ કીમ, ૫ ઉમરાવતી.

મહી નદી—માગવા દશના પાહાડમાંથી નીકળીને ખંભાત ના આખાતને મળે છે. ને પુર્વથી પશ્ચિમમાં વહે છે. (કાવી, સા રોધ, દગામ, એ ગામ દક્ષિણ કીનારે આવ્યાં છે.)

ઢાઢર નદી—રેવાકાંડાના નાર્કોટ પાસેના કુંગરમાંથી નીકળી ને ખંભાતના અખાતને મળે છે. ને જંબુશર પ્રગણાની દક્ષિણ માં ને આમોદ પ્રગણાની ઉત્તરે આવી છે તે પૂર્વથી પશ્ચિમમાં વહે છે.

(ટકારીઆ ને ડોળીઆ ઉત્તરે કિનાર તથા આમોદને ગંધા ર, દક્ષિણ કિનારે આવ્યાં છે.)

નર્મદા નદી—સાતપુડા પર્વતમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. ને પુર્વથી પશ્ચિમમાં વહે છે. આશરે ૮૦૦ માઈલ લાંબી છે ગુજરાતમાં સૌથી મોટી નદી આ છે એ ભરૂચ પ્ર ગણાની ને અંકલેશ્વર પ્રગણાની વચમાં રહીને વહે છે. (ભરૂચ મુકલતીર્ય, ઝાડેશ્વર, તવરા, ભાડભૂત, એ ગામ ઉત્તર કિનારે છે. માંડવા, દીવા, સકરપોર એ દક્ષિણ કિનારે છે.)

કીમ નદી—એ રાજપીપળા અથવા નાંદોદ સંસ્થાનના કુંમરમાંથી નીકળીને ખંભાતના અખાતના મળે છે. ને પુર્વથી પશ્ચિમમાં વહે છે. તે અંકલેશ્વર પ્રગણાની દક્ષિણમાં છે. (એને ઉત્તર કાંઠે એલા, ને ઇલાવ એ ગામ આવ્યાં છે.)

ઉમરાવતી—ગાજપીપળા અથવા નાંદાદ સંસ્થાનના કુંગરમાં થી નીકળીને માંડવા બુર્જ આગળ નર્મદા નદીને મળે છે. ને દક્ષિણથી ઉત્તરમાં વહે છે. (એને કાંઠે માંડવા ગામ છે.)

મુખ્ય ખાડીઓ—ભુખી એ ભરૂચ તથા વાગરા પ્રગણાની વચ્ચે છે. વંદ એ અંકલેશ્વર પ્રગણાના કતપોર ગામની પાસે છે. આછાદ, ગોપાળ, રૂપારેલ, એ ખાડીઓ આમોદ પ્રગણામાં આવી છે. ને ગુગલીઆ, સાબુ, ખારા એ વાગરા પ્રગણામાં છે.

મુખ્ય બેટ—ધંતુરીઆ, તરીઆ, આલીઆ, કાશીઆ, (તે માં આલીઆમાં વસ્તી નથી.

મુખ્ય અખાત—ખંભાતનું અખાત તે ભરૂચ જિલ્લાની પશ્ચિમમાં છે.

રેલવે સ્ટેશન—પાનોલી, અંકલેશ્વર, ભરૂચ, ચમારગામ, પાલેજ.

મુખ્ય ખંદર—ભરૂચ નર્મદા નદીને કાંઠે છે. દગામ મહી નદીને કાંઠે, ટંકારાઆ ઢાઢર નદીને કાંઠે, દહેજ દરિઆ કિનારે છે. (આ ખંદરોનો વેપાર આગગાડી થવાથી નબળો પડી ગયો છે)

મુખ્ય દવાખાનાં—ભરૂચ, જંબુશર, અંકલેશ્વર, હાંસોટ, હલાવ, આમોદ ને વાગરા.

ભત્રાની જગાઓ—ભરૂચ પ્રગણામાં સુકલતીર્ય, તવરા, ને ભાડભુત તથા અંકલેશ્વર પ્રગણામાં સન્નેદ ગામ છે. ને વાગરા

પ્રગણામાં લખી ગામ.

બેવા લાયક જગા—કાવીમાં સાસુ વહુનાં દેહેરાં છે સુકસતી
 રેતી પાસે કખીર નામે વડ તથા નાંદોદના રાજ્યમાં ગુમાન દેવ
 ને ગંધારમાં બે તળાવ છે તથા (ભરૂચ આગળ નર્મદા નદીના
 પુલ ઘણોજ મજબુતને શોભાયમાન છે.)

મુખ્ય ગામ—મરૂચ, જંબુશર, અંકલેશ્વર, આ
 મોદ, હાંસોટ, કાવી, સારોદ, ગજેરા, ટં-
 કારીઆ, કેરવાડા, સરભોળ, દેહેજ, વા-
 ગરા, સુકલતીર્થ, અમલેશ્વર, ઇલાવ, કત
 ષેર, ને સજોદ,

મુખ્ય અધિકારી—કલેક્ટર, આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર, પોલીસ
 સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ, પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર, મામલતદાર, મુનસિફ, ડીજી
 ર, વિગેરે વળી સુરતથી જાજી સેસન કામ ચુકવવા આવે છે ને
 આસિસ્ટન્ટ જાજીની કચેરી હાલ નીકળી છે.

રૂનાં કારખાનાં—ભરૂચમાં ૧૨ કપાસ પીસવાનાં ને ૩ કા-
 પડ વણવાનાં છે.

પ્રમુખાં—ભરૂચ, અંકલેશ્વર, વાગરા, આમોદ, જંબુશર,
 (હાંસોટ કર્યો છે)

ભરૂચ પ્રગણુ.

ચાર દિશાની હદ—ઉત્તરમાં ભુખી ખાડી તથા પેલી તરફ આમોદ ને વાગરા પ્રગણું, દક્ષિણમાં નર્મદા નદી તથા પેલી તરફ અંકલેશ્વર પ્રગણું, પૂર્વમાં ગાયેકવાડી વડોદરા સંસ્થાન, પશ્ચિમમાં ખંભાતનું આખત છે.

ગામ તથા વસ્તી—(૧૦૪) ગામ ને (૬) મોવાડાં છે. તેમાં ભરૂચ શહેરની વસ્તી બાદ કરતાં આ તાલુકામાં (૭૩૨૮૦) માણસની વસ્તી છે.

મુખ્ય નદી—નર્મદા એ સાતપુડા પર્વતમાંથી નીકળીને ખંભાતના અખાતને મળે છે.

મુખ્ય ખાડી—ભુખી ખાડી, એ ભરૂચ તથા વાગરા પ્રગણાની વચ્ચે છે.

મુખ્યશેહેર—ભરૂચ નર્મદા નદીને કાંઠે છે આ શહેરમાં પેહેલાં વેપાર ઘણો સારો ચાલતો હતો પણ આગગાડી થવાથી હાલ નખજો પડી ગયો છે.

રેલવેસ્ટેશન—ભરૂચ, ચમારગામ, પાલેજ.

મુખ્ય બેટ—ધંતુરીઆ, આલીઆ, કાશીઆ, તરીઆ.

જાત્રાની જગો—સુકલતીર્થમાં દર વરશે કારતક સુદ ૧૫ ઉપર, તવરામાં દર અરાઠ વરશે બે વૈશાખ આવે ત્યારે, ને ભાડભુતમાં દર અઠાર વરશે બે ભાદરવા આવે ત્યારે જાત્રા ભરાય છે.

જેવા લાયક મકાન—ભરૂચમાં જુમા મશીદ, સુક્લ તીર્થની પાસે કબીર નામે વડ, ને નાંદાદનારાજ્યમાં ગુમાન દેવ.

ધનામી ગામો—અડોલ, મંગણેશ્વર, થામ, ભુવા, અતારવા, વેરવાડા, ઉમરાજ, (વળી જનોરના ડાકોરને રોકડ મળેછે).

મુખ્ય ગામ—ભરૂચ નર્મદાને કિનારે છે એમાં (૩૭૨૮૧) માણસની વસી છે તેમાં પ્રાહ્મણ, વાણીઆ, ક્ષત્રી, પારશી, મુસલમાન, વિગેરે જાના લોક વસે છે તથા મુધરાઈ ખાતુ છે.

અમાસુક્લતીર્થ, ટંકારીઆ, શાહાવાદ, જાહેશ્વર, જનોર, નીકોરા. પારચેત, અમલેશ્વર, એ મોટાં ગામછે આ શિવાય (તવરા, પાદરાઆ શીતપોળ)છે.

મુખ્ય અધીકારી—કલેક્ટર, આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર, મામલતદાર, ફોજદાર, સદર અમીન, ડાક્ટર, સ્માલકાજ કોર્ટના જજ વિગેરે છે.

રૂનાં કારખાનાં—(૧૨) કપાસ પીલવાનાં (૩) સુતર વાણવાનાં તે બધાં વરાળથી ચાલે છે (પાલેજને અમાર ગામમાં પણ કપાસ પીલવાનાં કારખાનાં છે.

ભરૂચ શહેરમાં બુક સેન્ટર કાશીરામ જેભાઈ (સલુણુ વાળા) ની દુકાનછે તેની દુકાને નિશાળોમાં ચાલતી તમામ ચોપડીઆ તથા બીજી ઘણી જાતનાં પુસ્તકો મળે છે.

મુખ્ય પેદાશ—કપાસ. જુવાર, ઘજી, કઠોળ, અને ષાહી
મથા શેરડી તથા કસુબાનાં ફુલની છે.

અંકલેશ્વર પ્રગણું

આર દિશાની હદ—ઉત્તરમાં નર્મદા નદી તથા પેલીમેર ભરૂ
અ પ્રગણું દક્ષિણમાં કીમ નદી પેલીમેર સુરત જીલ્લાનું આરપા
ક પ્રગણું પૂર્વમાં રાજપીપળા ઉરફે નાંદોદનુ સ્વસ્થાન પશ્ચિમ
માં ખખાતનું અખાત છે.

ગામ તથા વસ્તી—(૯૯) ગામને (૧) મોવાડોછે તથા
(૬૫૦૫૪) માણસની વસ્તી છે

મુખ્ય નદીઓ—નર્મદા એ ઉત્તરમાંછે, કીમ દક્ષિણમાંછે,
ને ઉમરાવતી પૂર્વમાં છે.

મુખ્યખાડીઓ—વંદ પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ છે.

રેલવે સ્ટેશન—અંકલેશ્વર, ને પાતોલી.

દવાખાનાં—અંકલેશ્વર, હાંસોટ, ને ઇલાવ.

મુખ્ય પાહાડ—એકે નથી પણ પૂર્વ ભાગમાં કોઈ કોઈ
ઢેકાણે ટેકરા છે.

જત્રાની જગાઓ—સન્નેદ, તથા અંકલેશ્વરથી દાઢ ગાઢ
જેર જળકુંડ છે.

મુખ્ય ગામ—૧ અંકલેશ્વર, તેમાં (૬૫૩૫) માણસની વ-
સ્તી છે તથા મુધરાઈ ખાતુ તથા દવાખાનું છે. હાંસોટ એ મોઝે

કસ્બોએ એમાં ૪૨૭૫ માણસની વસ્તી છે **ઇલાવ, કતપુર,**
દોવા, શીસોદરા, ને માંડવા બુજર્ગ, સજોદ
અ મોટાં ગામ છે.

ધનામી ગામ--ઉટીઆદરા, દહેગ, અંબોલી.

મુખ્ય અધીકારી--મામલતદાર, મુનસફ, ફીજદાર, ડાક્ટર,
 (આ પ્રગણું મોટું છે, માટે હાંસોટમાં એક મહાલ કરી રહે છે-

મુખ્ય પેદાશ--કપાસ, જીવાર, ઘડિં, કઠોળ, તેમજ હાંસોટ
 પ્રગણાના ઘડિં ભર્ય જલ્લામાં ઘણા વપરાય છે.

વાગરા પ્રગણું

ચાર દિશાની હદ--ઉત્તરમાં ઢાદર નદી અને આમોદ પ્રગણું તથા પેલી તરફ જંબુસર પ્રગણું, દક્ષિણમાં ભુખી ખાડી, પેલી તરફ ભર્ય પ્રગણું, પૂર્વમાં ભર્ય તથા આમોદ પ્રગણું, પશ્ચિમે ખંભાતનું અખાત છે.

ગામ તથા વસ્તી--(૬૯) ગામ તથા (૩૩૯૦૨) માણસની વસ્તી છે.

મુખ્ય નદી--એકે નથી પણ ભર્ય તથા વાગરા પ્રગણાની વચ્ચે ભુખી ખાડી છે.

મુખ્ય બંદર--દહેજ (રેલવે થવાથી વેપારમાં નબળું પડી ગયું છે).

બત્રાની જગાઓ—લખી ગામમાં સક્ષમણુ લોટેશ્વરનાં દરો
 કે ત્યાં અસાડ સુદ ૧૧ ને દીવસે મેળો ભરાય છે. ને તે આ
 ખા ભર્ય જીલ્લામાં પ્રખ્યાત છે.

ઠાકોરનાં ગામ—દહેજ, જાણીઆદરામાં ઠાકોરના વાંટા છે.
 વળી કલમ ગામ ભર્યના દશાઈજી કલ્યાણરાયજી હુકમતરાય-
 જીનું ઈનામી છે.

મુખ્ય ગામ—**લચ્ચગામ**, * **ગંધાર**, **વિલાયત**,
ને દેહેજ એ મોટો કસ્બો છે. આ શિવાય (પલાજળ, રહી
 જાદ, કલાદ્રા, કડોદરા, અંમેટા, કેશવાળ,) છે.

મુખ્ય અધીકારી--મામલતદાર, મુનસફ, ફીજદાર, (મુનસફ
 આમોદ પ્રગણના થોડા ગામના દીવાની કામ ચુકવે છે.)

મુખ્ય પેદાશ—કપાસ, જીવાર, ઘર્ગિ, કઠોળ, તેમાં દહેજના
 વાસ ભર્ય જીલ્લામાં વખણાય છે.

વાગરાના પશ્ચિમ ભાગને દહેજખારા અથવા ખારા કહે છે.
 ત્યાં જમીન રેતાળ ને ખારવાળી છે. ઉનાળામાં પાણીની તંત્રા
 શ ઘણીજ પડે છે.

* ગંધારમાં જ્વેલા લાયક જીની મૂર્તિઓ છે. તે ઉપરથી
 માસમ પડે છે કે અસલના વખતમાં તે મોટું શેરેર હશે.

આમોદ પ્રગણું.

ચાર દિશાની હદ—ઉત્તરમાં ઢાઢર નદી પેલી તરફ જંબુસર પ્રગણું દક્ષિણમાં ભરૂચ તથા વાગરા પ્રગણું પૂર્વમાં ગાયેકવાડી નડોદરા સંસ્થાન, પશ્ચિમમાં વાગરા પ્રગણું, ને પેલીમેર દરિયાછે.

ગામ તથા વસ્તી—(૪૭) ગામ તથા (૩૯૬૪૧) માણસની વસ્તી છે.

મુખ્ય નદી—ઢાઢર એ ઉત્તરે છે.

મુખ્ય ખાડીઓ—આછોદ, ગોપાલ, રૂપારેલ, મોતા વિગેરે ઢાકોરનાં ગામ—આમોદ, કેરવાડા, ઈખર એમાં ઢાકોરના પાંડા છે.

મુખ્ય ગામ—આમોદ ઢાઢર નદી ઉપર છે એમાં (૫૮૮૨) માણસની વસ્તી છે ને વાણીઆ, ખાલ્લાણ, ક્ષત્રી, વિગેરે લોકો વસે છે. રોજા ઢંકારીઆ, ઇશ્વર, સર્મોળ આઢાં ગામ છે. આ શિવાય (કેરવાડા, તુવા, સમની, ઇશ્વર, દોરા, માતર એ વાગરા તાલુકાની હદમાં આવેલું છે.)

મુખ્ય અધીકારી—મામલતદાર, શેખદાર.

મુખ્ય પેદાશ—કપાસ, જુવાર, ઘડીં, ખાજરીની છે. (સમનીમાં કપાસ પીલવાનું કારખાનું હાલમાં થયું છે)

જંબુશર પ્રગણું.

ચાર દિશાની હદ—ઉત્તરે મહી નદી દક્ષિણમાં ઢાઢર નદી પૂર્વમાં ગાયેકવાડી વડોદરા સંસ્થાન, પશ્ચિમમાં ખંભાતનું અખાત છે.

ગામ તથા વસ્તી—(૮૨) ગામ તથા (૭૭૭૭૨) માણસની વસ્તી છે.

મુખ્ય નદીઓ—૧ મહી નદી ઉત્તરે છે, ૨ ઢાઢર, દક્ષિણમાં છે. **વેપારના બંદર**—ટંકારીઆ ઢાઢર નદીના ખારા ઉપર છે. ગામ મહી નદીના ખારા ઉપર છે.

જેવા લાયક જગા—કાવીમાં સાસુ વહુના બંધાવેલાં દરારાં છે. **ઠાકોરના ગામ**—સારોદ, જંત્રાણ, અને શીગમણ એમાં ઠાકોરના વાંટા છે.

મુખ્ય ગામ—જંબુશર ઢાઢર નદીથી ત્રણગાઉ ઉપર છે એમાં (૧૧૪૭૯) માણસની વસ્તી છે ને વાણીઆ, ખાસ્તાણ, સુસક્ષમાન, કાછીઆ ત્રિગેર લોકોનો વસ્તી છે. એમાં દવાખાનું ને સુધરાઈ ખાતું છે. કાવી ગજેરા, સારોદ, ને વેડચ એ મોટાં ગામ છે આશિ વાય (ટંકારીઆ. દગામ, જંત્રાણ, નોધાણા, હણખી, કરેલી) છે.

મુખ્ય અધીકારી—મામલતદાર, મુનસફ, ફેજદાર, ત્રિગેર તે માં મુનસફ આમોદ પ્રગણાના થોડા ગામનાં દીવાની કામચુકવે છે

મુખ્ય પેદાશ-કપાસ, જીવાર, ખાજરી, ને ગળીની છ કપા
સ પીલવાના ૩ કારખાનાં જીવુશરમાં છે ને એક કાવીમાં છે.

નીચેના સવાલો શિક્ષકોએ છોકરાઓને પુછી તેમ
મનાં મન તે તરફ લાવી ઘણા વિવેચન સાથે સ

મજાવવા તેના નમુના બદલ દાખલા,

- ૧ રાજા તે કો'ને કેહેવાય, તે શું કામકરે, કોણું નાત હોયછે.
- ૨ ભરૂચ જીલ્લામાં અથવા તેને લગતી કયા કયા રાજની સરહદો
લાગેલી છે.
- ૩ ભરૂચ જીલ્લામાં કોનુંરાજ્યછે. ને તે રાજા કોણુછે, ને કયાં રહેછે
ને તેમણે રૈયતના બંદાબસ્તને માટે સરકારી નોકરોની કેવી
ગોઠવાણુ કરીછે?
- ૪ રાજપીપળા તે શું છે.—નાંદાદનારાજને રાજપીપળાનું રાજ
કેમ કહેછે?
- ૫ કીમ નદીથી છેક મહી નદી સુધી જઈએ તો વચમાં કઈ
કઈ ખાડીઓ અથવા નદીઓ ઓળંગવી પડશે ને વચમાં
કયા કયા તાલુકા આવી જશે?
- ૬ વાજરા તાલુકાની પશ્ચિમમાં ખંભાતનો અખાતછે. તો તે
ની પશ્ચિમમાં કોઈ દેશ હશે કે નહીં?
- ૭ હાંસીટથી જાડીએ ઘેરી લખી ગામ જવાય કે નહીં, ને
કાવીથી ખંભાત જળ માર્ગે શીરીતે જવાય?

(૧૬)

- ૮ અખાત તે શું હશે, ને તેનું પાણી ખેતીના કામમાં લેવાય કે નહીં. ને લેતો શીઅડચણ પડે?
- ૯ સુકલતીર્યથી ગંધાર કઈ દિશાએછે? કાવીથી માંડવા કઈ દિશાએ? હાંસોટથી પાનોલી કઈ દિશાએછે? (આસવાલની પેઠે બીજા પાણુ સવાલ પુછવાને તેમને સમજાવવા.)
- ૧૦ નર્મદા, ઉમરાવતી, ઢાઢર, કીમ, એ નદીઓનાં પાણી કઈ દિશાએ વહે છે.
- ૧૧ નકશામાં નદીને પૂર્વ છેડા આગળ આંગળી રાખી પુછવું કે નર્મદા અહીંથી થઈ રહી કે આગળ છે? એ પ્રમાણે બધી નદીઓનું પુછવાથી છોકરાઓને તે બાબતનો વિચાર કરવો પડેછે, ને પછી ખુલાસો કરવાથી છોકરાઓને તે બાબતનું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે.
- ૧૨ આમોદથી સડકે થઈને ભરૂચ આવવું હોય તો ક્યાં ક્યાં મોટાં ગામ આવે ને તે ગામ કીયા તાલુકાનાં હશે?
- ૧૩ આમોદથી ગાડાં જવાની સડકો કઈ કઈ તરફ છે ને તે ક્યાં સુધીછે. ને તે સડક કેરી હશે? આગગાડી જવાની સડક ને તે સડકમાં તફાવત શો? તેજ પ્રમાણે ભરૂચ જિલ્લામાં કીયા મોટા ગામ ઉપર જવાને સડક કાઢીછે. ને તે ક્યાંથી? (એ રીતે સુચક પ્રશ્નોથી સડક બાબત વિચાર ઉત્પન્ન કરી ને સમજાવવા.)
- ૧૪ નાના ગામડાઓમાં મારા મારી વિગરે થાયતો લોકો કોં

ની પાસે ફરીઆદ કરવા જાય છે

૧૫ દરેક ગામ સરકારનાં છે. પણ સરકારને તેની ઉપજ કેવી રીતની છે ? કલેક્ટર, મામલેદાર, મુનસફ, જજ, ફીજદાર, પોલીસ પટેલ, વિગેરે અધીકારીઓ કેહેવાય તે શું કામ કરતા હશે. તે ખરોખર સમજાવો?

૧૬ બંદર તે શું ? ને રેલવેસ્ટેશન તે શું ? ને એ બેમાં તફાવત શેષ ? ગામડું, કસ્બો, શહેર, તાલુકો કોન કહે છે.

૧૭ જંબુશર તાલુકામાં ગામતો ઘણાં છે. તેવું એકજ જંબુશર છે તો તેને જંબુશર પ્રગણ્યું કેમ કહે છે ? કાવી અથવા ગજેરા પ્રગણ્યું કેમ કહેતા નથી ?

૧૮ ભરૂચ જીલ્લામાં પાંચ પ્રગણાં છે. પણ તેમાં જંબુશર જીલ્લો કે વાગરા જીલ્લો ન કેહેવાતાં ભરૂચ જીલ્લો કેમ કહે છે ?

૧૯ ભરૂચ તાલુકાનાં કયાં ગામ નર્મદા નદીના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલાં છે ? ને આમોદ પ્રગણાનું માતર ગામ વાગરા તાલુકાની હદમાં કેમ આવ્યું હશે ?

૨૦ આલીઆ બેટ ઘણો મોટો છે. ને તેમાં વસ્તી નથી. તેનું શું કારણ હશે ?

૨૧ આમોદ ને વાગરા તાલુકાની હદ નકશામાં રંગથી પુરીબ તાવેલી છે. પણ નકશામાં તો રંગ છે પણ તે જગોએ વાગરા તથા આમોદ તાલુકાની વચમાં હદ ખતાવવાને કોટ ચણી લીધો હશે કે વાડ કરાવી હશે ?

(૨૧)

- ૨૨ ગાયકવાડ એ નામ રાજાનું છે કે હોદ્દા છે? ને ગાયકવાડની રાજ ગાદી ક્યાં છે?
- ૨૩ ભરૂચ જીલ્લાના કોઈ ભાગને કાનમ, ખારા, વાકળ, જે કેહવાય તે ભાગ ક્યાં?
- ૨૪ ખેડવા લાયક જમીન નથી તેને માટે આ નકશામાં કેવી નિશાની ખતાવી છે?
- ૨૫ શાહાબાદ, માંડવા ખુર્જ, તેને માટે વિશેષ શુ સમજાશે?
- ૨૬ મુધરાઈ ખાતું તે શું કામ કરે ને ઘણું કરીને તે ક્યાં હોય છે?
- ૨૭ જનાનાં ઠેકાણાં જે ભૂગોળમાં ખતાવ્યાં છે તે ક્યા ક્યા લોક નાં છે? (હિંદુનાં કીયાં ને મુસલમાનનાં કીયાં)
- ૨૮ પાલેજથી આગાડીમાં ખેશી કીમ ઉતરીએ તો વચમાં કીયાં કીયાં સ્ટેશન આવે? ચમારગામથી રેલવેમાં ખેશી હાં સોટ જવું હોય તો કીયા સ્ટેશન ઉતરીને ગાડાની સડકે જવાય.
- ૨૯ પાનાલીથી ગાડીએ ખેશી ઉત્તરમાં જઈએ તો પ્રથમ ગુજરાતનો કીયા જીલ્લો આવે. ને કઈ મોટી નદી આગળથી પડે કીમથી દક્ષિણમાં જઈએ તો કીયા જીલ્લો આવે?
- ૩૦ મહીનદીની ઉત્તરમાં કીયા તાલુકો આવ્યો છે?
- ૩૧ ભરૂચથી ખલાત જગ માગે જવું હોય તો ક્યાં રહીને જ વાશે ને શીરીતે?
- ૩૨ નદીઓ કુંગરમાંથી એકદમ નિકળતી હશે કે શીરીતે ને નિ

(૨૨)

- કળતું હશે તે પાણી ક્યાંથી આવતુ હશે?
- ૩૩ કુગર, પર્વત, ઉપર ખેતી થાય કે નહીં? ને કુગરની ને પર્વતની પેદાશ શરકારને કાંઈ થતી હશે કે નહીં?
- ૩૪ વાંટો, ધનામી ગામ, ઠાકોર એશબદ્ધાથી શું સમજાશે?
- ૩૫ ભુખી ખાડી કહેવાયછે પાણુ તેને ભુખીનદી કેમ કહેતા નથી? ને ભુખીખાડી ક્યાંથી નિકળેછે? વંદખાડી ક્યાંથી નિકળેછે? એ બે ખાડી દરિયાને મળેછે પાણુ બીજી કેટલીક દરિયાને મળતી નથી તેને ખાડી કેમ કહેવાયછે?
- ૩૬ ખંભાત, નાંદાદ, વડોદરા, એમાં રાજ્ય કોનું હશે ને તમે જે ગામમાં રહેછો તેમાં રાજ કીયા રાજતું હશે?

સમાપ્ત.

જાહેર સ્વર.

સર્વ સ્વદેશી સજ્જનોને સુચના આપવામાં આવેછે કે નીચે
લખેલી ચોપડીઓ અમારી પાસે રોકડો કીમતે મળશે. માટે જે
સાહેબોને રાખવાની ખાએસ હોય તેો નીચે સહી કરનાર તરફ
પોષ્ટપેડ કાગળથી લખીજાણાવવું

ભરૂચજીલ્લાની ભૂગોળ. (નવી)

કોષ્ટાકાવળી.

મુઆઈ ઈલાકાની ભૂગોળ.

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ.

}

છપાય છે.

પીનલકોડ કાયદો -

શ્રીમોનલ પ્રોશીજરકોડ

શીવીલ પ્રોશીજર

દીપાઈ મેન્ટકાયદો

રેવન્યું કોડ

પીનલકોડ ટીકાસાથે

દીવાની ટીકા સાથે

મનુસ્મૃતિ ગુજરાતી

રૂદ્રી (અષ્ટાઢાય)

રામાયણ

તુલશી કંતરામાયણ

પંચીકરાણ

વીચારસાગર

સુદરવીલાસ

ભાગવત ટીકાસાથે

અધ્યામત ડીકાસાથે

ચંડીપાઠ

પંચશત્તનગીતા

શીતાઆખ્યાન

સત્યનારાણ ટીકાસાથે.

પ્રેક્ષિનીતર્કમં

ત્રીકાળ સંધા

હુરીચંદ્ર તારામતી નાટક	લલીતા નાટક
છેલ્લ સેલાણી નાટક	નળદયમંતી
કામસેન રશીકા નાટક	મદનમલીઆગરી
અમૃતસાગર વર્ષદ્વક ગુ.	શીતાહરાણુ
સાર ધર પૈદ્ધક ગુ.	ખંચોદ્ધ
નર્મદાશંકરનીગીતા	મેમરાચચારૂમલી
ધર્મસિધુ (ટોકાસાથે)	મલીનિતીનાટક
યોગવસીસ્ટ	નીર્ણસિધુ

આ સિવાય તમામ જાતનાં સંસ્કૃત, તથા કાવ્યદાઓ, વર્તીઓ, વધકો, વેદાન્તનાં પુસ્તકો, વિગેરે નિશાળોમાં આલતા તમામ ચોપડીઓ તથા તાના અર્થે ઘણીજ સસ્તી કીમતે આપવામાં આવે છે.

સૂચના અમારી દુકાને પુસ્તકો તથા દવાઓ વિગેરે દેશાવરના વેહેપારીઓ તરફથી કમીસનથી વેચવા રાખવામાં આવે છે ને તે સખંધીના હીસાબ ખરોખર ચોખવડથી રાખવાને ખંદાબ-સ્ત કરેલો છે

લી. મેહતા કાશીરામ જેભાઈ બુકશેલર. (સલુણવાળા)

મુ. ભરૂચ મધ્યે હાજીખાના ખજરમાં.

